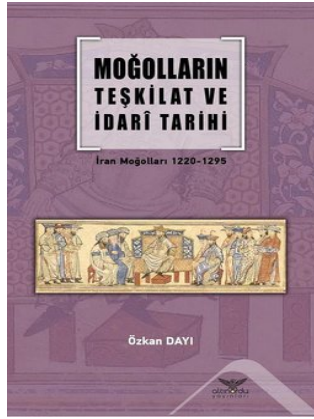

Kitap Tanıtımı/Book Review

Özkan Dayı, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi (İran Moğolları 1220-1295)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2020, 530 s., ISBN: 978-605-7702-46-3

Kurban DURMUŐLU*

İlhanlı Devleti, Mönğke Han'ın 1 Temmuz 1251 tarihindeki kurultayda Büyük Moğol Han'ı olmasından sonra, Ön Asya'da istediğı sonucu alamayan Moğol komutanlarının yerine kardeşi İlhan Hülegü göndermesiyle, İran coğrafiyasında 1256 yılında başkenti Tebriz olarak kurulan devletin adıdır. İran coğrafiyası jeopolitik konumu sebebiyle İlhanlı Devleti'ni siyasi, sosyal ve kültürel tarihin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Nitekim adı geçen coğrafya İlhan Devleti'ni bu dönemde Altın Orda, Çağatay, Memlûk, Anadolu Selçuklu Devleti, Gürcü

---

* Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, zekerurban@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5847-1209.
(Makale gönderim tarihi: 10.07.2020; Makale kabul tarihi: 02.12.2020)

Krallığı ve Ermeni Prenslükleri ile ikili ilişkiler içerisine sokmuştur. Bu çerçevede dönemine göre başarılı sayabileceğimiz bir yönetim anlayışı benimseyen İlhanlılar, bunu sadece askeri başarılarına değil; aynı zamanda düzenli teşkilat yapılarına borçlu oldukları şüphesizdir. Bu açıdan elimizdeki eser İlhanlı Devleti özelinde teşkilat ve idarî tarih üzerine oldukça önem arz etmektedir. Özkan Dayı tarafından doktora tezi olarak çerçevesi çizilen ve 2020 yılında Ankara'da Altınordu yayınları tarafından çıkarılan *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi (İran Moğolları 1220-1295)* başlıklı bu çalışma, genelde Moğol tarihi özelde ise İlhanlı tarihi alanında büyük bir boşluğu dolduran incelemedir.

Özkan Dayı'nın bu eseri giriş ve üç bölümün yanı sıra, kaynakça, okuyucunun işini kolaylaştıracak zengin bir dizin ve eklerden oluşmaktadır. Dayı, giriş kısmında (s. 19-54) konuyla ilgili özellikle farsça yazılı kaynaklara dair geniş bir değerlendirmenin ardından, Moğol dönemi idarî yapılanmanın etkilendiği bozkır geleneğinin yanı sıra, Sâsânî, Çin, Hârizm, Uygur ve Selçuklu devlet geleneklerinin Moğol Devleti'ni nasıl etkilediğini örneklerle ele almıştır. Zira Moğol Devleti'nin geniş hâkimiyet coğrafyası göz önüne alındığında bu etki kaçınılmazdır. Dolayısıyla Moğol Devleti'nin kendi teşkilat ve idarî yapısında adı geçen devletlerden tevarüs eden geleneğin etkisi vurgulanmıştır.

Eserin birinci bölümünü (s. 57-949) siyasî tarihe ayıran Dayı, iki başlık halinde önce Cengiz Han'dan başlayarak sırasıyla Môngke Han'a kadar Moğolların siyasî tarihini ana hatlarıyla ele almıştır. Ardından İlhan Hüleğü'nün İran coğrafyasına gelmesiyle başlayan süreci İlhan Geyhâtû'ya kadar getirerek, İlhan Devleti'nin İran coğrafyasındaki siyasî tarihini adı geçen İlhanlar dönemiyle sınırlandırmıştır. Bu iki başlıkla bölümü sonlandıran Dayı, bu bölümde bundan sonraki bölümlerin çerçevesini çizerek, teşkilat ve idarî yapıyı bu devlet adamlarının dönemleriyle ele almıştır.

Özkan Dayı'nın İran'daki idarî bürokrasiye yer verdiği ikinci bölüm (s. 97-282), on iki alt başlıkla eserin en hacimli kısmını oluşturmaktadır. İlhanlı öncesinde Moğol Hanlarının İran coğrafyasına gönderdiği sivil ve askeri idarecilerini yanı sıra, İlhanlı Devleti'nin bölgede teşekkülünden

sonra hükümdarların görevlendiği devlet adamları, nâib ve müşriflerin bölgedeki yönetim anlayışlarını ve onların bölgedeki uygulamalarının yansımalarını ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Ayrıca bu dönemdeki devlet adamları arasındaki çekişmelere değinerek, bölgedeki güç mücadelelerini izah etmiştir. Devamında Anadolu'ya, Bağdad'a, Diyâr-i Bekr ve Diyâr-ı Rebî'a, Fars'a, Kirmân'a, Horasan'a, Mâzenderan'a, İsfahan'a, Irak-ı Acem'e, Meyyâfârikîn'e, Mardin'e, Azerbaycan'a, Arrân'a ve Gürcistan bölgelerine atanan devlet adamları hakkında doyurucu bilgiler sunar. Bu sayede geniş İlhanlı coğrafyasında görev alarak teşkilat ve idarî yapıya hizmet eden bürokratların isimleri bir bütün halinde sunmuştur.

Dayı, eserinin son bölümünü (s. 285-428) İran Moğolları'ndaki idarî ve malî teşkilata ayırmıştır. On altı başlıkta incelediği bu bölümde ilk olarak İran Moğolları'ndaki bürokrasinin gelişimini ele almıştır. İlhanlılar'ın buradaki başarısını yönetim kadrosuna ve hâkimiyet altında tuttuğu coğrafyalarda uyguladığı baskıcı politikaya bağlamaktadır. Bunun ardından yazar, dîvânlar konusunu ele alarak, bu dîvânların temelini Cengiz Han döneminde özellikle Uygur ve Çinli müşavirlerin desteğiyle ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ancak İlhan Hülegü'nün Ön Asya'da özellikle İsmâ'îliler ve Halifelik meselesiyle ilgilendiği için idarî işleri ihmal ettiğini söyler. Özellikle din faktörünün de dîvân bürokrasisinde önemli olduğu vurduğunu yaptıktan sonra, İlhanlı Devleti'ndeki on bir dîvânın ayrıntılı olarak yapısına, işleyişine ve görevlerine dair kıymetli bilgiler aktarmıştır. Resmî dil ve yazıya dair başka bir alt başlıkla üçüncü bölüme devam eden yazar, burada da özellikle Uygur yazısının Moğollar üzerindeki etkisini ele almıştır. Uygur yazısının Pekin'den Karakorum'a, Tebriz'den Merağa'ya kadar geniş bir alanda yayıldığını vurgular. Ardından Moğol devlet sistemleri içinde kullanılan bazı bürokratik terimlerin günümüzdeki karşılıkları verilerek ele alınması, genelde bütün Moğollar özelde ise İran Moğollarındaki idarî yapının anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu terimlerin eserde bütün halinde ayrıntılı bir şekilde ele alınması eseri ön plana çıkararak önemli özelliklerinden biridir. Devamında para ve sikke, hazine, vergi sistemlerini ele alarak, bu sistemlerin süreç içerisinde değişim ve

216 Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi

dönüşümünü ortaya koymuştur. Toprağa dayalı ekonomik yapının işleyişine dair verdiği bilgilerde, sulama sistemlerini tahrip edilmesinin tarım ekonomisini nasıl etkilediği izah ettikten sonra, toprak idaresinin işleyişine değinerek üçüncü bölümü sonlandırmıştır.

Özkan Dayı sonuç kısmında İran Moğolları'nın, Büyük Moğol Devleti'nin uyguladığı idarî yapıdan çok farklı olmadan, İran coğrafyasındaki unsurlarla etkileşime girerek yeni bir idarî anlayışı başarılı bir şekilde uyguladıklarının altını çizer. Ayrıca İran Moğolları'nın kendine has uygulamalarıyla kendisinden sonra bölgede kurulacak olan devletler için de idarî ve bürokratik açıdan örnek teşkil ettiğini vurgular.

Sonuç olarak Özkan Dayı'nın önemli ve zor bir konuda hazırladığı bu eseri, büyük bir çabanın ürünü olduğu ortadadır. Hem birinci el kaynaklar üzerinden İlhanlı öncesiyle değerlendirmesi, hem de dönemin kaynaklarını titizlikle inceleyerek zengin bir kaynakça sunması açısından oldukça kıymetlidir. Ayrıca bu eserin Moğol tarihi sahasında incelediği konu bakımından büyük bir öneme haizdir. Moğol sahasına özellikle teşkilat ve idarî alanda önemli katkı sağlayan bu çalışmanın, birçok araştırmacıya ve araştırmaya ışık tutacağı yadsınamaz bir gerçektir.

